

Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego

Wioletta Witoszko

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego

Prawo jest na naszej stronie!

**www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl**

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego

Wioletta Witoszko

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2010

Praca naukowa finansowana ze środków własnych Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Stan prawny na dzień 1 grudnia 2009 r.

Wydawca:
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący:
Joanna Maż

Opracowanie redakcyjne:
JustLuk

Korekta:
Justyna Mroczkowska

Skład, łamanie:
JustLuk, Justyna Szumięt, Łukasz Drzewiecki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2010

ISBN: 978-83-264-0221-0
ISSN: 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00, (022) 535 82 00
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Od Autorki.....	15
Wstęp	17
Rozdział I	
Pojęcie jednorazowego odszkodowania z ubezpieczenia	
wypadkowego.....	25
1. Wprowadzenie.....	25
2. Stan prawny przed 1968 r.....	29
3. Charakterystyka jednorazowego odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego	31
4. Pojęcie odszkodowania według prawa cywilnego	33
5. Wnioski.....	41
Rozdział II	
Krąg osób uprawnionych do jednorazowego odszkodowania	44
1. Pojęcie ubezpieczonego	44
2. Członkowie rodziny ubezpieczonego (rencisty)	52
3. Wnioski.....	60
Rozdział III	
Definicje wypadków przy pracy.....	63
1. Pojęcie wypadku przy pracy.....	63
1.1. Wprowadzenie.....	63
1.2. Nagłe zdarzenie	64

1.3. Przyczyna zewnętrzna.....	70
1.3.1. Pojęcie przyczyny zewnętrznej.....	70
1.3.2. Rodzaje przyczyn zewnętrznych	71
1.4. Definicja urazu.....	79
1.4.1. Szkoda na osobie w definicji urazu	79
1.4.2. Czynniki zewnętrzny w definicji urazu	83
1.5. Związek z pracą	84
1.5.1. Zakres okoliczności związanych z pracą.....	84
1.5.2. Rodzaje związków z pracą.....	88
2. Wypadek traktowany na równi z wypadkiem przy pracy	91
3. Niepracowniczy wypadek przy pracy	93
4. Wnioski.....	99

Rozdział IV

Wyłączenie prawa do jednorazowego odszkodowania.....	103
1. Wprowadzenie	103
2. Naruszenie przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia (art. 21 ust. 1 ustawy wypadkowej)	105
2.1. „Wyłączne” naruszenie przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia	105
2.2. Naruszenie przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia.....	108
2.3. Wina ubezpieczonego.....	109
2.4. Ciężar dowodu.....	111
3. Stan nietrzeźwości lub pod wpływem środków odurzających lub substancji psychotropowych.....	114
4. Odmowa poddania się badaniu.....	117
5. Pozostałe przesłanki wyłączenia prawa do świadczeń wypadkowych.....	118
6. Wnioski.....	121

Rozdział V

Pojęcie choroby zawodowej.....	124
1. Wprowadzenie	124
2. Wykaz jako element formalny definicji choroby zawodowej	129
3. Przyczyny choroby zawodowej	135
4. Związek z pracą	140
5. Wnioski.....	146

Rozdział VI

Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego ubezpieczonemu	150
1. Rys historyczny	150
2. Stały lub długotrwały charakter uszczerbku na zdrowiu	159
3. Pojęcie uszczerbku na zdrowiu	163
4. Stały lub długotrwały uszczerbek na zdrowiu spowodowany wypadkiem przy pracy	166
5. Stały lub długotrwały uszczerbek na zdrowiu spowodowany chorobą zawodową	167
6. Stały i długotrwały uszczerbek na zdrowiu a pojęcie szkody.....	169
7. Wnioski.....	172

Rozdział VII

Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny	176
1. Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego małżonkowi	176
2. Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego dzieciom	185
3. Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego pozostałym członkom rodziny	194
4. Wnioski.....	198

Rozdział VIII

Wysokość jednorazowego odszkodowania.....	202
1. Wprowadzenie.....	202
2. Wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego ubezpieczonemu	205
2.1. Ocena procentowa stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu	205
2.2. Zasady ustalania kwoty jednorazowego odszkodowania.....	211
3. Pogorszenie się stanu zdrowia jako przesłanka zwiększenia wysokości jednorazowego odszkodowania przysługującego ubezpieczonemu	220
4. Wysokość jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny.....	223
5. Obniżenie wysokości jednorazowego odszkodowania	228
6. Wnioski.....	230

Rozdział IX

Charakter prawny jednorazowego odszkodowania	234
1. Charakter prawny jednorazowego odszkodowania z ustawy wypadkowej z 1968 r.	234
2. Charakter prawny jednorazowego odszkodowania z ustawy wypadkowej z 1975 r.	237
3. Charakter prawny jednorazowego odszkodowania z ustawy wypadkowej z 2002 r.	244
4. Jednorazowe odszkodowania z ustawy wypadkowej a odszkodowania cywilnoprawne	250
5. Jednorazowe odszkodowania a pozostałe świadczenia z ustawy wypadkowej	259
6. Wnioski.....	263

Rozdział X

Uzupełniające świadczenia cywilnoprawne a jednorazowe odszkodowanie.....	268
1. Dopuszczalność dochodzenia uzupełniających świadczeń cywilnoprawnych	268
2. Wysokość uzupełniających świadczeń cywilnoprawnych a jednorazowe odszkodowanie.....	283
2.1. Pojęcie i przesłanki potrącenia jednorazowego odszkodowania z uzupełniających świadczeń cywilnoprawnych.....	283
2.2. Przyczynienie się poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody a potrącenie jednorazowego odszkodowania	289
3. Wnioski.....	293

Zakończenie	297
1. Wnioski <i>de lege lata</i>	297
2. Wnioski <i>de lege ferenda</i>	316

Bibliografia.....	319
--------------------------	------------

Wykaz orzeczeń.....	333
----------------------------	------------

Wykaz skrótów

Akty normatywne

dekret z 1954 r.	– dekret z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. z 1958 r. Nr 23, poz. 97)
k.c.	– ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
k.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
k.k.w.	– ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
k.p.	– ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296)
k.r.o.	– ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
p.u.s.p.	– ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.)
rozporządzenie z dnia 18 czerwca 1968 r.	– rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 1968 r. w sprawie jednorazowych odszkodowań i innych świadczeń przysługujących w razie wypadku przy pracy (Dz. U. Nr 22, poz. 144)

- rozporządzenie z dnia 18 czerwca 1968 r. (2) – rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 1968 r. w sprawie rozciągnięcia przepisów ustawy o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy na choroby zawodowe (Dz. U. Nr 22, poz. 145)
- rozporządzenie z dnia 12 sierpnia 1968 r. – rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu Pracy i Płac z dnia 12 sierpnia 1968 r. w sprawie składu komisji lekarskich do spraw inwalidztwa i zatrudnienia, szczegółowych zadań, trybu postępowania i trybu kierowania na badania przez te komisje, zasad orzekania o inwalidztwie oraz sposobu powoływania i zasad wynagradzania członków komisji lekarskich i lekarzy działających w zakresie orzecznictwa inwalidzkiego (Dz. U. z 1972 r. Nr 10, poz. 61)
- rozporządzenie z dnia 18 listopada 1983 r. – rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1983 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz. U. Nr 65, poz. 294 z późn. zm.)
- rozporządzenie z dnia 15 października 1991 r. – rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 15 października 1991 r. w sprawie zasad i trybu przyznawania świadczeń odszkodowawczych przysługujących w razie utraty życia lub poniesienia uszczerbku na zdrowiu albo szkody w mieniu podczas udzielania lub w związku z udzielaniem pomocy Policji, Urzędowi Ochrony Państwa lub Straży Granicznej (Dz. U. Nr 98, poz. 437)
- rozporządzenie z dnia 28 lipca 1998 r. – rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 lipca 1998 r. w sprawie ustalania okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy oraz sposobu ich dokumentowania, a także zakresu informacji zamieszczanych w rejestrze wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 115, poz. 744 z późn. zm.)
- rozporządzenie z dnia 31 sierpnia 1998 r. – rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 sierpnia 1998 r. w sprawie zasad i trybu przyznawania odszkodowań przysługujących w razie utraty

- rozporządzenie
z dnia 30 lipca 2002 r.
- rozporządzenie
z dnia 18 grudnia 2002 r.
- rozporządzenie
z dnia 30 czerwca 2009 r.
- rozporządzenie
z dnia 1 lipca 2009 r.
- u.e.r.
- u.p.z.e. z 1968 r.
- u.s.r.
- ustawa odszkodowawcza
- życia albo poniesienia uszczerbku na zdrowiu lub szkody w mieniu podczas udzielania pomocy Straży Granicznej lub w związku z jej udzieleniem (Dz. U. Nr 118, poz. 767)
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 lipca 2002 r. w sprawie wykazu chorób zawodowych, szczegółowych zasad postępowania w sprawach zgłaszania podejrzenia, rozpoznawania i stwierdzania chorób zawodowych oraz podmiotów właściwych w tych sprawach (Dz. U. Nr 132, poz. 1115)
- rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu, trybu postępowania przy ustalaniu tego uszczerbku oraz postępowania o wypłatę jednorazowego odszkodowania (Dz. U. Nr 234, poz. 1974)
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz. U. Nr 105, poz. 869)
- rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2009 r. w sprawie ustalania okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 105, poz. 870)
- ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. Nr 3, poz. 6)
- ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 16 grudnia 1972 r. o odszkodowaniach przysługujących w razie wy-

	padków i chorób pozostających w związku ze służbą w Policji (Dz. U. Nr 53, poz. 345 z późn. zm.)
ustawa scaleniowa	– ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym (Dz. U. RP Nr 51, poz. 396)
ustawa systemowa	– ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 11, poz. 74 z późn. zm.)
ustawa wypadkowa z 1968 r.	– ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 3, poz. 68 z późn. zm.)
ustawa wypadkowa z 1975 r.	– ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 1983 r. Nr 30, poz. 144 z późn. zm.)
ustawa wypadkowa	– ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Nr 167, poz. 1322)
u.ś.o.s.w.	– ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową (Dz. U. Nr 83, poz. 760 z późn. zm.)
u.z.w.p.	– ustawa z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (Dz. U. Nr 199, poz. 1674 z późn. zm.)
zarządzenie z dnia 29 października 1968 r.	– zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 29 października 1968 r. w sprawie szczegółowych zasad ustalania trwałego uszczerbku na zdrowiu dla celów wypłaty jednorazowych odszkodowań i świadczeń wyrównawczych pracownikom poszkodowanym wskutek wypadków przy pracy (M.P. Nr 49, poz. 343)

Czasopisma

AMSiK	– Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii
Apel.-Lub.	– Apelacja Lubelska
Gaz. SiP	– Gazeta Sądowa i Penitencjarna
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M.PPr.	– Monitor Prawa Pracy
M.PPr.-wkł.	– Monitor Prawa Pracy – wkładka
NP	– Nowe Prawo
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OP	– Ochrona Pracy
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (wybór z lat międzywojennych)
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNP-wkł.	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy – wkładka
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PA	– Problemy Alkoholizmu
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PPiPS	– Z Problematyki Prawa Pracy i Polityki Socjalnej
P. Społ.	– Polityka Społeczna
Pr. Pracy	– Prawo Pracy
PS	– Przegląd Sądowy
PS-wkł.	– Przegląd Sądowy – wkładka

PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PUSiG	– Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp.	– Rzeczpospolita
St. Prac.	– Służba Pracownicza
St. Pr.-Ek.	– Studia Prawno-Ekonomiczne
St.Pr.PiPSp	– Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej
WU	– Wiadomości Ubezpieczeniowe

Inne

Dz. U.	– Dziennik Ustaw
FUS	– Fundusz Ubezpieczeń Społecznych
MOP	– Międzynarodowa Organizacja Pracy
M.P.	– Monitor Polski
MSKCiPZ	– Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
PIS	– Państwowa Inspekcja Sanitarna
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TUS	– Trybunał Ubezpieczeń Społecznych
WHO	– Światowa Organizacja Zdrowia
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Od Autorki

Książka ta jest częściowo zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej, obronionej w dniu 26 marca 2009 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

Pragnę złożyć podziękowania mojemu promotorowi – Panu prof. dr. hab. Bogusławowi Cudowskiemu za opiekę naukową. O przyjęcie podziękowań proszę również recenzentów rozprawy doktorskiej – Pana prof. dr. hab. Waleriana Sanetrę oraz Panią prof. dr hab. Małgorzatę Gersdorf, których uwagi i sugestie wpłynęły na ostateczny kształt niniejszej książki. Za cenne wskazówki jestem wdzięczna także pracownikom i doktorantom Katedry Prawa Pracy Uniwersytetu w Białymstoku.

Wyjątkową rolę podczas przygotowywania tej pracy odegrali Moi Bliscy. Serdecznie dziękuję Im za nieustające wsparcie i wyrozumiałość.

Wioletta Witoszko

Wstęp

Naprawienie szkody na osobie związanej z pracą było i jest chronione w sposób szczególny poprzez ustanowienie korzystniejszych rozwiązań w unormowaniach odrębnych od przepisów ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.), zaś obecnie poprzez wyodrębnienie ubezpieczenia wypadkowego. Jednym ze świadczeń funkcjonujących w systemie ubezpieczenia wypadkowego jest jednorazowe odszkodowanie. Zostało ono wprowadzone w ustawie z dnia 23 stycznia 1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 3, poz. 68 z późn. zm.) i następnie było uregulowane w ustawie z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 1983 r. Nr 30, poz. 144 z późn. zm.). Obecna ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Nr 167, poz. 1322) zmodyfikowała unormowanie jednorazowego odszkodowania. Zasadniczo normatywny kształt jednorazowego odszkodowania we wszystkich tych ustawach jest podobny, jednak z zastrzeżeniem, iż obecnie przyjęto odmienną koncepcję tego świadczenia. Z uwagi na jego kontekst prawny jednorazowe odszkodowanie było i pozostaje nadal w obszarze zainteresowania prawa pracy, prawa ubezpieczeń społecznych oraz prawa cywilnego.

Zmiana stanu prawnego z dniem 1 stycznia 2003 r., w którym na nowo ukształtowano jednorazowe odszkodowanie, skłania do podjęcia analizy jego unormowań. Rozważania na temat problematyki jednorazowego odszkodowania koncentrują się na jednorazowym odszkodowaniu według przepisów obowiązującej ustawy wypadkowej, jednak w celach porównawczych zostaną uwzględnione także inne obowiązujące uregu-

lowania dotyczące odszkodowania wypadkowego. Ustawa wypadkowa stanowi podstawową regulację w tym zakresie, gdyż obejmuje największą grupę osób spośród zatrudnionych, ale także dlatego, iż niektóre odrębne ustawy odwołują się do niej w zakresie przez nie nieuregulowanym.

Problematyka jednorazowego odszkodowania zostanie przedstawiona w zestawieniu z odszkodowaniami cywilnoprawnymi oraz pozostałymi świadczeniami ubezpieczeniowymi z ustawy wypadkowej. Pominęte zostaną kwestie proceduralne związane z dochodzeniem jednorazowego odszkodowania, które wymagałyby odrębnego omówienia.

Z uwagi na genezę odszkodowań wypadkowych istotne jest odwołanie się do regulacji odszkodowań cywilnoprawnych. Szkada, którą obecnie pokrywa jednorazowe odszkodowanie, wcześniej (a ściślej przed dniem 1 stycznia 1969 r.) mogła być kompensowana przez roszczenia z kodeksu cywilnego. Pojawia się więc pytanie, czy jednorazowe odszkodowanie miało zastąpić dochodzenie roszczeń cywilnoprawnych.

Innego źródła uregulowania jednorazowego odszkodowania można upatrywać w tym, iż unormowanie tego świadczenia w ustawie wypadkowej z 1968 r. spowodowało, że w art. 24 postanowiono o wygaśnięciu umów ubezpieczenia pracowników w zakresie następstw nieszczęśliwych wypadków, które wcześniej były zawierane przez zakłady pracy w celu zapewnienia wypłaty dodatkowych świadczeń w razie wypadku przy pracy lub choroby zawodowej. Należy zauważyć, że przesłanki warunkujące nabycie prawa do jednorazowego odszkodowania, wynikające z ustawy wypadkowej z 1968 r. takie jak: stwierdzenie trwałego uszczerbku na zdrowiu lub określonej grupy inwalidztwa oraz zasady ustalania wysokości świadczenia, zostały ukształtowane schematycznie i podobnie do warunków uzyskania świadczenia z ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków.

Na ukształtowanie się katalogu świadczeń z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej wpływ miała nie tylko zmiana koncepcji co do rodzajów świadczeń (uzupełnienie o świadczenia odszkodowawcze obok istniejących świadczeń z ubezpieczenia społecznego), ale także poszukiwanie przez ustawodawcę sposobu na przeniesienie ciężaru wypłaty niektórych świadczeń na pracodawcę, co miało oddziaływać prewencyjnie na ograniczenie liczby takich zdarzeń losowych. Do czasu wejścia w życie ustawy wypadkowej z 1968 r. pracodawca nie był bowiem zobowiązany do wypłaty świadczeń wypadkowych, które przysługiwały z ubezpieczenia społecznego. Na kształtowanie się modelu jednorazowego odszkodowania

wpływ miał także ustrój społeczno-gospodarczy, w którym najpierw tylko pracownicy uspołecznionego zakładu pracy mogli uzyskać świadczenia z ustawy wypadkowej z 1968 r. Następnie utrzymano odpowiedzialność uspołecznionego zakładu pracy za wypłatę niektórych świadczeń wypadkowych, w tym jednorazowego odszkodowania, które obciążało ten zakład i w związku z tym miało wpływać na zainteresowanie przezeń poprawą warunków bezpieczeństwa i higieny pracy. W ustawie wypadkowej z 1975 r. pracownikom nieuspołecznionego zakładu pracy przyznano prawo do jednorazowego odszkodowania wypłacanego przez ZUS. Regulacje prawne omawianego świadczenia wypadkowego były podstawą do różnicowanej oceny charakteru prawnego oraz funkcji jednorazowego odszkodowania, które uznawane było za roszczenie przysługujące ze stosunku pracy lub jako świadczenie ubezpieczeniowe albo – z uwagi na wskazany kontekst normatywny – traktowane jako świadczenie cywilnoprawne.

Jednorazowe odszkodowanie było przedmiotem sporego zainteresowania ze strony doktryny i judykatury, jednak wiele wyrażonych poglądów dotyczy jego poprzednich unormowań. W większości były to opracowania zajmujące się zagadnieniem jednorazowego odszkodowania w sposób wycinkowy i przedstawiające tylko wybrany problem. Analizę problematyki jednorazowego odszkodowania w szerszym zakresie podejmowali: U. Jackowiak¹, J. Brol² i R. Korolec³. Znaczenie omawianej instytucji znajduje także potwierdzenie w dość bogatej judykaturze. Zmiany w uregulowaniu jednorazowego odszkodowania, szczególnie w zakresie wysokości odszkodowania oraz jego charakteru prawnego, powodują, że dotychczasowe rozważania w znacznej części są nieaktualne. W obecnym stanie prawnym literatura na temat ustawy wypadkowej jest dość skromna i nie ma całościowych opracowań dotyczących problematyki jednorazowego odszkodowania. Dla wyjaśnienia jednak wątpliwości wynikających z obecnej regulacji jednorazowego odszkodowania należało odwołać się w szerokim zakresie do poprzednich ustaw wypadkowych oraz uwzględnić dorobek doktryny i judykatury.

¹ U. Jackowiak, *Wyrównanie szkód niemajątkowych spowodowanych wypadkami przy pracy*, Warszawa-Poznań 1975.

² J. Brol, *Společno-prawne problémy systému świadczeń i odszkodowań wypadkowych*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica 1982, nr 8; tenże *Rekompensata szkody na osobie pracownika. Wybrane zagadnienia społeczno-prawne*, RPEiS 1988, z. 4.

³ R. Korolec, *Kompensata szkody na osobie pracownika*, cz. I, Warszawa 1968; tenże *Kompensata szkody na osobie pracownika*, cz. II, Warszawa 1969.

Celem rozważań jest analiza unormowania jednorazowego odszkodowania przysługującego ubezpieczonemu z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu doznanego wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej oraz jednorazowego odszkodowania przyznanego członkom rodziny w razie śmierci ubezpieczonego lub rencisty spowodowanej wystąpieniem wymienionych zdarzeń. Istotne jest ustalenie, czy jednorazowe odszkodowanie może spełniać funkcję kompensacyjną w rozumieniu odszkodowań cywilnoprawnych. Kolejną kwestią jest określenie rodzaju szkody, która może być kompensowana przez jednorazowe odszkodowanie. Przedstawione zagadnienia mogą budzić wątpliwości z punktu widzenia zadań realizowanych przez świadczenia ubezpieczeniowe, których celem jest łagodzenie skutków wynikających z wystąpienia ryzyka ubezpieczeniowego (utrata wynagrodzenia za pracę, utrata żywiciela), polegających na trudnościach w uzyskaniu środków utrzymania. Ponadto w systemie świadczeń ubezpieczeniowych (społecznych) nie operuje się pojęciem szkody i odszkodowania i w związku z tym świadczenie ubezpieczeniowe nie przysługuje z tytułu szkody. Można więc postawić pytanie, czy jednorazowe odszkodowanie z ustawy wypadkowej spełnia funkcję świadczenia ubezpieczeniowego, czy jednak funkcję kompensacyjną właściwą odszkodowaniu.

Teżą, która zostanie poddana analizie, jest stwierdzenie, że jednorazowe odszkodowanie przysługujące ubezpieczonemu jest środkiem kompensaty uszczerbku na zdrowiu w wymiarze majątkowym i niemajątkowym. Kolejną tezę jest ustalenie, iż przyznanie jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny może nie być związane z kompensatą szkody, ale z wystąpieniem ryzyka ubezpieczeniowego. W związku z tym jednorazowe odszkodowanie przyznawane członkom rodziny może być niewystarczającym środkiem kompensaty szkody, która powstała w wyniku śmierci ubezpieczonego, gdyż jego wysokość w niewielkim stopniu pozostaje w relacji do doznanej przez nich szkody.

Rozważania należało rozpocząć od wskazania uwarunkowań prawnych jednorazowego odszkodowania z ustawy wypadkowej. Do dalszej analizy przydatne będzie także scharakteryzowanie cech pojęcia „odszkodowanie” według prawa cywilnego, które umożliwią porównanie odszkodowania wypadkowego z roszczeniami cywilnoprawnymi i ocenę, czy może ono spełniać podobne funkcje, jakie realizuje odszkodowanie cywilnoprawne.

Kolejnym zagadnieniem jest ustalenie kręgu osób uprawnionych do jednorazowego odszkodowania, który został istotnie rozszerzony. Prawo

do jednorazowego odszkodowania mają bowiem nie tylko pracownicy, jak w poprzednim stanie prawnym, ale również wielu innych ubezpieczonych niebędących pracownikami, którzy podlegają obowiązkowi ubezpieczenia wypadkowego. W sposób ustawowy został także ukształtowany krąg innych uprawnionych do jednorazowego odszkodowania, czyli członków rodziny ubezpieczonego lub rencisty. Z punktu widzenia funkcji jednorazowego odszkodowania istotne jest ustalenie rodzaju więzi łączących ich z ubezpieczonym.

W dalszej kolejności należy omówić ogólne przesłanki jednorazowego odszkodowania, do których należy wypadek przy pracy, wypadek traktowany na równi z wypadkiem przy pracy, wypadek dotyczący innych ubezpieczonych niż pracownicy oraz choroba zawodowa. Stanowią one przesłanki wyjściowe (generalne) dla wszystkich świadczeń z ustawy wypadkowej. Nie można więc było pominąć tej problematyki, a jednocześnie trudno jest wyjaśnić inne przesłanki prawa do jednorazowego odszkodowania bez analizy pojęcia wypadku przy pracy i choroby zawodowej. Zmiana stanu prawnego doprowadziła do uzupełnienia pojęcia wypadku przy pracy o element szkody na osobie. Istotna będzie także analiza pojęcia nowego rodzaju wypadku przy pracy, który dotyczy innych ubezpieczonych niż pracownicy i został uregulowany w art. 3 ust. 3 ustawy wypadkowej.

Zmiany regulacji prawnej dotyczą także pojęcia choroby zawodowej, która od lipca 2009 r. została zdefiniowana w przepisach ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.). Poprzednia definicja choroby zawodowej została określona w art. 4 ustawy wypadkowej z 2002 r. i składała się z dwóch odmiennych elementów, czyli ustalenia, że choroba zawodowa została wymieniona w odpowiednim wykazie oraz zostały ustalone jej przyczyny wynikające z oddziaływania czynników szkodliwych w środowisku pracy lub sposobu wykonywania pracy. Pojęciowe aspekty choroby zawodowej są dość słabo opracowane w naszej nauce i dlatego uzasadnione było podjęcie semantycznej analizy tego zagadnienia. Natomiast zmiana stanu prawnego w zakresie regulacji problematyki chorób zawodowych powoduje jeszcze więcej wątpliwości.

Z punktu widzenia nabycia prawa do świadczeń z ustawy wypadkowej istotne jest stwierdzenie braku okoliczności wyłączających do nich prawo. W obecnej ustawie wypadkowej katalog tych okoliczności został zmodyfikowany.

Przesłanki nabycia jednorazowego odszkodowania dotyczą pojęcia stałego i długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, które zostały zdefiniowane w ustawie wypadkowej. Istotne znaczenie w ich ocenie odgrywa jednak tabela, która określa ich rodzaje oraz ocenę procentową i stanowi załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na zdrowiu, trybu postępowania przy ustalaniu tego uszczerbku oraz postępowania o wypłatę jednorazowego odszkodowania (Dz. U. Nr 234, poz. 1974). Analizy wymaga ustalenie, jaki rodzaj szkody obejmuje pojęcia stałego i długotrwałego uszczerbku na zdrowiu.

Przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego członkom rodziny są w większym stopniu złożone, gdyż ich rodzaj zależy od „kategorii” uprawnionej osoby; co świadczy o uwzględnianiu różnego charakteru powiązań z ubezpieczonym (rencistą). Wymienione w ustawie wypadkowej przesłanki omawianego świadczenia mają więc zróżnicowany charakter, gdyż nie są jednolite i nie są utworzone dla całej wspólnoty, jaką jest rodzina, ale stanowią one odrębne warunki, jakie powinien spełnić każdy członek rodziny. Niektóre z nich wymagają oceny takich okoliczności jak prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego, przyczynianie się do utrzymania, inne natomiast są bardziej uproszczone, gdyż należy stwierdzić jedynie brak orzeczonej separacji, określony wiek, ustalone prawo do alimentów na rzecz członków rodziny. W związku z tym, że prawo do jednorazowego odszkodowania przysługującego dzieciom jest uzależnione od spełnienia przesłanek do nabycia renty rodzinnej, powoduje to wiele wątpliwości interpretacyjnych. Taka współzależność obu świadczeń rodzi pewne niekorzystne rozwiązania.

Istotną kwestią w ocenie świadczenia jest także ustalenie zasad obliczania jego wysokości, które w obowiązującej ustawie wypadkowej zostały ukształtowane w nowy sposób. Punktem odniesienia dla obliczenia wysokości jednorazowego odszkodowania jest obowiązujące przeciętne wynagrodzenie za pracę. W przypadku ubezpieczonego istotna jest ocena procentowa uszczerbku na zdrowiu, która następnie, na podstawie przecielicznika za każdy procent tego uszczerbku, pozwoli ustalić jego kwotę. Pojawia się jednak pytanie, co wyraża ustalany na jej podstawie stopień oceny procentowej. Inną kwestią jest uzasadnienie ustalenia określonej kwoty za każdy procent uszczerbku na zdrowiu. W rezultacie powstaje pytanie, czy obliczona w ten sposób kwota świadczenia pozostaje w relacji do rozmiaru doznanej szkody. Określanie stawki za każdy procent uszczerbku

na zdrowiu w przeszłości budziło zastrzeżenia, gdyż ich wysokość była niewspółmierna do wskaźnika inflacji. Istnieją także przykłady w ustawie wypadkowej, w których wysokość jednorazowego odszkodowania jest ustalana bez związku z oceną procentową uszczerbku na zdrowiu. Inaczej jest obliczana wysokość świadczenia w przypadku członków rodziny. Kwota jednorazowego odszkodowania jest ustalona z góry i zależy od „kategorii” uprawnionego członka rodziny. Tego rodzaju mechanizm uniemożliwia ustalenie kwoty odszkodowania adekwatnej do rodzaju oraz rozmiaru szkody.

Przedmiotem dalszych rozważań będzie charakter prawny jednorazowego odszkodowania, a także funkcje realizowane przez odszkodowania wypadkowe. W tym zakresie problematyka jednorazowego odszkodowania jest istotnie złożona i wpływa na nią jej ocena znana z poprzednich ustaw wypadkowych. Zmieniająca się regulacja jednorazowego odszkodowania przyczyniła się do wyrażania zróżnicowanych poglądów na temat charakteru prawnego jednorazowego odszkodowania oraz jego funkcji. W obecnym stanie prawnym jednorazowe odszkodowanie zostało ukształtowane w sposób jednorodny, pojawia się jednak pytanie, jak wpływa to na zakres wyrównania szkód. Pozostają wątpliwości w zakresie funkcji odszkodowań wypadkowych. Pierwszoplanowym zadaniem jest ustalenie, czy jednorazowe odszkodowanie może spełniać funkcję kompensacyjną polegającą na wyrównaniu szkody i jakiego rodzaju szkodę może kompensować. W tym zakresie należy odwołać się także do funkcji realizowanych przez odszkodowania cywilnoprawne, które kompensują szkodę na osobie.

Przedmiotem rozważań będzie także problematyka dochodzenia świadczeń uzupełniających na podstawie kodeksu cywilnego przez ubezpieczonego lub członków jego rodziny w razie, gdy jednorazowe odszkodowanie nie pokryło doznanej szkody. W świetle obecnego stanu prawnego jest to zagadnienie dyskusyjne, gdyż nie jest ono rozstrzygnięte w ustawie wypadkowej. W tym zakresie były przyjmowane różne rozwiązania w poprzednich unormowaniach, gdyż raz istniała możliwość dochodzenia świadczeń na podstawie kodeksu cywilnego, zaś innym razem było to *expressis verbis* wykluczone. Podjęcie wskazanej problematyki jest uzasadnione przede wszystkim z tego względu, iż wiąże się ona z oceną zakresu wyrównanej szkody przez jednorazowe odszkodowanie w zestawieniu z roszczeniami cywilnoprawnymi. W sytuacji gdy jednorazowe odszkodowanie nie pokrywa doznanej szkody, wówczas aktualny staje się problem

dochodzenia świadczeń uzupełniających oraz ewentualnego rozliczenia jednorazowego odszkodowania w zbiegu ze świadczeniami cywilnoprawnymi. Powstają bowiem trudności w rozstrzygnięciu, czy jednorazowe odszkodowanie przysługujące ubezpieczonemu może być potrącone z odszkodowania (art. 444 § 1 k.c.) lub z zadośćuczynienia pieniężnego (art. 445 § 1 k.c.) oraz czy odszkodowanie wypadkowe przyznane członkom rodziny może być odliczone od odszkodowania z art. 446 § 3 k.c.

Problematyka będąca przedmiotem rozważań zostanie przedstawiona na podstawie metody dogmatycznej z wykorzystaniem w szerokim zakresie dorobku doktryny i judykatury oraz metody historycznoprawnej.

Rozdział I

Pojęcie jednorazowego odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego

1. Wprowadzenie

Podstawową i obejmującą najszerszy krąg osób regulacją prawną w zakresie jednorazowego odszkodowania jest ustawa wypadkowa. Jednorazowe odszkodowanie jest jednym z jedenastu świadczeń przysługujących z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej wymienionych w art. 6 ust. 1 ustawy wypadkowej. Wśród nich przeważają świadczenia pieniężne, zaś świadczeniem, które ma być spełnione w naturze, jest zaopatrzenie ubezpieczonego w przedmioty ortopedyczne (art. 6 ust. 1 pkt 11 ustawy wypadkowej). Systematyka świadczeń wymienionych w ustawie wypadkowej wskazuje na kolejność oraz rodzaj zaspokajanych potrzeb ubezpieczonego. Najpierw przyznawane są świadczenia w okresie leczenia i rehabilitacji, jak zasiłek chorobowy, świadczenie rehabilitacyjne. Kolejnym świadczeniem jest jednorazowe odszkodowanie przysługujące po zakończeniu leczenia i rehabilitacji, jeżeli został stwierdzony stały lub długotrwały uszczerbek na zdrowiu. Następnie zasiłek wyrównawczy, który przysługuje jedynie pracownikowi w razie obniżenia jego wynagrodzenia za pracę spowodowanego powstaniem stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu. W dalszej kolejności ubezpieczonemu przysługuje renta z tytułu niezdolności do pracy i renta szkoleniowa z tytułu niezdolności do pracy wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej. W art. 6 ust. 1 pkt 10 i 11 ustawy wypadkowej zostały określone pozostałe świadczenia, które może uzyskać ubezpieczony, jak dodatek pielęgnacyjny, pokrycie kosztów leczenia z zakresu stomatologii i szczepień ochronnych

oraz zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne w granicach określonych innymi przepisami. W systemie świadczeń wypadkowych przewidziane są także świadczenia przysługujące członkom rodziny zmarłego ubezpieczonego (rencisty), do których należą: jednorazowe odszkodowanie (art. 6 ust. 1 pkt 5), renta rodzinna (art. 6 ust. 1 pkt 8) oraz dodatek do renty rodzinnej przyznawanej sierocie zupełnej (art. 6 ust. 1 pkt 9).

Wymienione w ustawie wypadkowej świadczenia pokrywają różnego rodzaju uszczerbki związane z utratą zdrowia lub życia (określane w prawie cywilnym mianem szkody na osobie). Natomiast szkodę na mieniu kompensuje odszkodowanie przysługujące w razie utraty lub uszkodzenia w związku z wypadkiem przedmiotów osobistego użytku oraz przedmiotów niezbędnych do wykonywania pracy (z wyjątkiem utraty lub uszkodzenia pojazdów samochodowych oraz wartości pieniężnych), którego unormowanie zostało wyłączone z ustawy wypadkowej i przeniesione do art. 237¹ § 2 k.p. W konsekwencji ten rodzaj odszkodowania przysługuje tylko pracownikowi.

Obowiązujący katalog świadczeń wypadkowych został włączony do systemu ubezpieczeń społecznych, o czym przesądziła ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 11, poz. 74 z późn. zm.), która wyodrębniła ubezpieczenie z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (zwane ubezpieczeniem wypadkowym) jako czwarty rodzaj ubezpieczenia społecznego. W rezultacie ustawa wypadkowa dotyczy szerokiego kręgu osób, które podlegają obowiązkowi ubezpieczenia wypadkowego. Następstwem wprowadzenia ubezpieczenia wypadkowego była także zmiana terminologii na „ubezpieczeniową”, gdyż ustawa wypadkowa posługuje się takimi pojęciami jak ubezpieczony, płatnik składek. Ustawa systemowa wyodrębniła także fundusz wypadkowy, który jest przeznaczony na wypłatę świadczeń z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (art. 55 pkt 4). W rezultacie świadczenia wypadkowe zostały ukształtowane jako świadczenia ubezpieczeniowe¹.

Ustawa wypadkowa reguluje przesłanki warunkujące nabycie jednorazowego odszkodowania oraz zasady ustalania jego wysokości. Wydane na podstawie delegacji z ustawy wypadkowej rozporządzenie z 18 grudnia 2002 r. określa zasady orzekania o stałym lub długotrwałym uszczerbku na

¹ W. Sanetra, *O założeniach nowego systemu świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych*, PiZS 2003, nr 3, s. 3.

zdrowiu. Natomiast wysokość jednorazowego odszkodowania jest ustalana na podstawie przeciętnego wynagrodzenia i ogłaszana corocznie w obwieszczeniu ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego (art. 14 ust. 9 ustawy wypadkowej). Regulacja prawna jednorazowego odszkodowania wymaga także stosowania innych ustaw z zakresu ubezpieczeń społecznych. Dotyczy to określenia zakresu pojęcia ubezpieczonego uregulowanego w ustawie systemowej oraz ustalenia warunków nabycia renty rodzinnej na podstawie ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 z późn. zm.), które stanowią przesłanki jednorazowego odszkodowania przysługującego dzieciom. Postępowanie odwoławcze od decyzji ZUS w sprawie jednorazowego odszkodowania zgodnie z art. 15 ust. 4 ustawy wypadkowej odbywa się w trybie i na zasadach określonych w ustawie systemowej.

Poza unormowaniami o charakterze „powszechnym” czy „podstawowym” istnieją także regulacje prawne jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadków i chorób zawodowych, dotyczące innych grup zawodowych. Należy do nich m.in. ustawa z dnia 16 grudnia 1972 r. o odszkodowaniach przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą w Policji (Dz. U. Nr 53, poz. 345 z późn. zm.), ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 234, poz. 1997 z późn. zm.), ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291 z późn. zm.), ustawa z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (Dz. U. Nr 199, poz. 1674 z późn. zm.), ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową (Dz. U. Nr 83, poz. 760 z późn. zm.). Stanowią one odrębne uregulowania od ustawy wypadkowej w zakresie jednorazowego odszkodowania, do których nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy ustawy wypadkowej². Istnieją także unormowania, które w części ustalania przesłanek oraz wysokości jednorazowego odszkodowania odwołują się do ustawy wypadkowej³.

² Por. wyrok SN z dnia 13 lipca 2005 r., I UK 314/04, OSNP 2006, nr 9–10, poz. 159, LEX nr 180296 z glosą R. Babińskiej OSP 2006, nr 11, poz. 131.

³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.).

W rozważaniach na temat jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej warto odwołać się do regulacji międzynarodowych. Mimo że nie wymieniają one jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, pozwoli to jednak ocenić, jaki przewidują sposób kompensaty szkody. Europejski Kodeks Zabezpieczenia Społecznego⁴ określa świadczenia w związku z wystąpieniem stanu chorobowego; niezdolnością do pracy pociągającą za sobą zawieszenie wypłaty zarobku; całkowitą lub częściową utratą zdolności do zarabkowania powyżej ustalonego stopnia, o ile jest prawdopodobne, że będzie ona trwała lub też powodowała odpowiednie zmniejszenie sprawności fizycznej; utratą środków utrzymania przez wdowę lub dzieci z powodu śmierci żywiciela rodziny (art. 32). Wymienia się także opiekę lekarską, na którą składają się m.in. opieka lekarzy ogólnych i specjalistów, zaopatrzenie w niezbędne środki farmaceutyczne, pobyt w szpitalu, readaptacja medyczna (w tym dostarczenie, utrzymanie i zmiana aparatów protetycznych, ortopedycznych), transport ofiary, zabiegi w miejscu pracy (art. 32 ust. 1 pkt a w związku z art. 36)⁵. Europejski Kodeks Zabezpieczenia Społecznego przewiduje więc jedynie świadczenia z tytułu utraty wynagrodzenia za pracę, pokrycie kosztów leczenia przysługujące pracownikowi, zaś członkom rodziny pracownika zapewnia dostarczenie środków utrzymania.

Konwencje MOP ratyfikowane przez Polskę nie przewidują jednorazowego odszkodowania. Konwencja nr 17 z 1925 r. w sprawie odszkodowania za wypadki przy pracy, przyjęta w Genewie dnia 10 czerwca 1925 r.⁶, w art. 5 stanowi, że odszkodowanie należne w razie wypadków, które spowodowały śmierć lub stałą niezdolność do pracy, zostanie wypłacone w postaci renty. Dodatkowe odszkodowanie przysługuje tym, którzy znajdują się w takim stanie niezdolności do pracy, że wymagają stałej opieki innej osoby (art. 7 konwencji). W konwencji przewiduje się także udzielenie pomocy leczniczej, pomocy chirurgicznej i pomocy farmaceutycznej (art. 9) oraz odszkodowanie dodatkowe odpowiadające przypuszczalnym kosztom dostarczania i odnawiania protez i aparatów ortopedycznych (art. 10).

⁴ Protokół do Europejskiej Konwencji o Zabezpieczeniu Społecznym z dnia 14 grudnia 1972 r. nr 154 (w.): R.A. Henczel, J. Maciejewska, *Podstawowe dokumenty Rady Europy z dziedziny polityki społecznej*, Warszawa 1997, s. 198.

⁵ Zrewidowanego Europejskiego Kodeksu Zabezpieczenia Społecznego z dnia 6 listopada 1990 r. nr 139 (w.): R.A. Henczel, J. Maciejewska, *Podstawowe dokumenty Rady...*, s. 249.

⁶ Ratyfikowana przez Polskę w dniu 8 września 1937 r. (Dz. U. z 1937 r. Nr 86, poz. 617).

Natomiast z Konwencji MOP nr 18 z 1925 r. w sprawie odszkodowania za choroby zawodowe, przyjętej w Genewie dnia 10 czerwca 1925 r.⁷, wynika jedynie zobowiązanie do zapewnienia ofiarom chorób zawodowych lub członkom ich rodzin odszkodowania na zasadach ogólnych swego ustawodawstwa krajowego dotyczącego odszkodowania za wypadki przy pracy. Konwencja MOP nr 121 z 1964 r. dotycząca świadczeń w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych, która nie została ratyfikowana przez Polskę⁸, przewiduje w art. 9 zapewnienie poszkodowanym takich świadczeń jak: opieka lekarska i świadczenia pokrewne w razie stanu chorobowego oraz świadczenia pieniężne z tytułu niezdolności do pracy lub utraty środków utrzymania przez określone grupy osób z powodu śmierci żywiciela rodziny.

2. Stan prawny przed 1968 r.

Przed wyodrębnieniem systemu świadczeń przysługujących pracownikowi z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej szkoda była przedmiotem kompensaty roszczeń na podstawie prawa cywilnego, więc ich wypłatą obciążony był bezpośrednio pracodawca. Pod koniec XIX wieku uznano, że był to zbyt duży ciężar dla pracodawców, hamujący ich postęp gospodarczy, co skłoniło do rozwoju systemu ubezpieczeń. W zamian za składkę na ubezpieczenie pracodawca był zwolniony z wypłaty świadczeń z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej. Warunki uzyskania tych świadczeń oraz ustawowo określona wysokość powodowały jednak ograniczenie kompensaty szkody doznanej przez pracownika w związku z uczestniczeniem w procesie pracy⁹.

Ustawa scaleniowa przewidywała ubezpieczenie od wypadków w zatrudnieniu i chorób zawodowych, z którego przysługiwała renta wypadkowa (art. 169 ust. 1). Inwalidztwo było ustalane procentowo, gdy utrata zdolności do zarabkowania nastąpiła co najmniej w wysokości 10% (art. 139 ust. 1 pkt b ustawy scaleniowej), zaś po nowelizacji ustawy scaleniowej

⁷ Ratyfikowana przez Polskę w dniu 8 września 1937 r. (Dz. U. z 1937 r. Nr 86, poz. 619), znowelizowana przez Konwencję MOP nr 42 o chorobach zawodowych z 1934 r. (Dz. U. z 1949 r. Nr 31, poz. 235).

⁸ Tekst Konwencji dostępny na stronie internetowej: www.mop.pl

⁹ J. Bról, *Świadczenia wypadkowe (w:) Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce*, red. Cz. Jackowski, Wrocław 1991, s. 329–330.

z 1949 r. – co najmniej w 25%, jeżeli okres takiej niezdolności trwał przynajmniej 4 tygodnie. W inwalidztwie wypadkowym uwzględniano – odmiennie niż w inwalidztwie z ogólnego stanu zdrowia – jedynie czynnik biologiczny, a więc z pominięciem kryteriów natury ekonomicznej. Istotna była bowiem ocena inwalidztwa z tego punktu widzenia, w jakim stopniu określony rodzaj oraz rozmiar uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia spowodowanych wypadkiem w zatrudnieniu lub chorobą zawodową, pozabawiały lub ograniczały zdolność pracownika do zarabkowania, którą należało ustalić także na podstawie zawodu, wieku, płci – ale bez oceny sytuacji zarobkowej, czyli wysokości osiąganego wynagrodzenia w razie dalszego zatrudnienia. W celu zapobieżenia różnym ocenom w ustalaniu stopnia inwalidztwa w praktyce posługiwano się tabelami zawierającymi uszeregowane rodzaje uszkodzeń ciała i rozstroju zdrowia oraz określano w procentach stopień utraty zdolności do pracy zarobkowej¹⁰.

Członkowie rodziny z ubezpieczenia od wypadków i chorób zawodowych mogli otrzymać rentę wdowią, rentę sierocą, rentę dla dalszej rodziny lub zapomogę pośmiertną (art. 134 ustawy scaleniowej). Wysokość tych rent była ograniczona i wynosiła od 20% do 30% przeciętnego wynagrodzenia ubezpieczonego (art. 143–149 ustawy scaleniowej).

Dekret z 1954 r. wyodrębniał ubezpieczenie z tytułu inwalidztwa spowodowanego wypadkiem w zatrudnieniu lub chorobą zawodową. Z art. 39 dekretu z 1954 r. wynikało, że pracownicy z tytułu inwalidztwa wypadkowego mogli otrzymać rentę inwalidzką w wyższej kwocie od renty przysługującej z ogólnego inwalidztwa. Wysokość wypadkowej renty inwalidzkiej była uzależniona od wysokości zarobków, grupy inwalidztwa oraz zatrudnienia bądź braku zatrudnienia po wypadku. Przy ustalaniu wysokości renty inwalidzkiej dekret z 1954 r. odszedł od procentowego ustalania inwalidztwa i przyjął postulowany wcześniej system trzech grup inwalidzkich. W ten sposób ujednolicono kryteria ustalania inwalidztwa wypadkowego oraz inwalidztwa z tytułu ogólnego stanu zdrowia. Kolejna zmiana polegała na tym, że stwierdzenie inwalidztwa było uzależnione od oceny upośledzenia biologicznego oraz jego ekonomicznych skutków w sferze zawodowej¹¹.

¹⁰ *Ibidem*, s. 349. Zob. J. Pasternak, *Pojęcie inwalidztwa w powszechnym systemie świadczeń rentowych*, PiP 1971, z. 8–9, s. 371. Posługiwano się tabelami autorstwa Jankowskiego, a dla ocen uszkodzeń oczu – Mischkego – zob. W. Warkalło, H. Zwolińska, *Odszkodowania i inne świadczenia wypadkowe*, Warszawa 1951, s. 186.

¹¹ Zob. J. Bról: *Świadczenia... (w:) Rozwój ubezpieczeń...*, red. Cz. Jackowiak, s. 350.

Członkowie rodziny mogli otrzymać rentę rodzinną, która przysługiwała jako jedno świadczenie dla wszystkich członków rodziny pozostałych po zmarłym pracowniku (art. 51 dekretu z 1954 r.). W razie śmierci pracownika spowodowanej wypadkiem w zatrudnieniu lub chorobą zawodową warunki uzyskania renty rodzinnej oraz jej wysokość różniły się od renty rodzinnej przysługującej z powodu śmierci pracownika z innych przyczyn (art. 46 ust. 2, art. 50 ust. 3, art. 52 ust. 2 dekretu z 1954 r.)¹².

Uregulowanie świadczeń z tytułu wypadku w zatrudnieniu i choroby zawodowej w ustawie scaleniowej, a następnie w dekreście z 1954 r. spowodowało, że zostały one włączone do systemu świadczeń ubezpieczeniowych, przy czym świadczenia wypadkowe były wyższe od świadczeń z tytułu ogólnego inwalidztwa. Ponadto ustawodawca zwolnił z wymogu upływu „okresu wyczekiwania” (stażu pracy) w przypadku dochodzenia świadczeń wypadkowych oraz zezwolił na dalszą wypłatę renty (z niewielką jej obniżką) w razie, gdy pracownik nadal zarabkował¹³. Wcześniejsze systemy świadczeń z tytułu wypadku związanego z pracą, określone w ustawie scaleniowej oraz w dekreście z 1954 r., obejmowały takie świadczenia jak renty inwalidzkie, renty rodzinne, dodatki do rent rodzinnych, pomoc leczniczą, świadczenia w naturze, jednak nie przewidywały jednorazowego odszkodowania. Tak więc funkcję kompensaty szkody doznanej przez pracownika w związku z pracą w głównej mierze spełniały renty.

3. Charakterystyka jednorazowego odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego

W myśl art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy wypadkowej, jednorazowe odszkodowanie przysługuje ubezpieczonemu, który doznał stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej. Prawo do jednorazowego odszkodowania mają także członkowie rodziny w razie śmierci ubezpieczonego (rencisty) spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową (art. 6 ust. 1 pkt 5 ustawy wypadkowej). Stwierdzenie wypadku przy pracy lub choroby za-

¹² *Ibidem*, s. 351.

¹³ Zob. E. Modliński, *System świadczeń (odszkodowań) wypadkowych według polskich ustaw z 23.01.1968 r.*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio G*, 1971, vol. XVIII, s. 57 i n.

wodowej nie jest więc jedyną przesłanką nabycia prawa do jednorazowego odszkodowania.

Z ustawy wypadkowej wynika, że świadczenia przysługują z ubezpieczenia społecznego z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. W tym zakresie ustawa wypadkowa wprowadza pewną niespójność. Przepisy ustawy wypadkowej wskazują, że wypadek przy pracy i choroba zawodowa są wspólnym tytułem obowiązku ubezpieczenia oraz tytułem do przyznania świadczenia. Nazwa obowiązującej ustawy wypadkowej (ustawa o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej) w porównaniu z nazwą poprzedniej ustawy (ustawa o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych) pozwala zauważyć, że akcent został przesunięty ze świadczeń na ubezpieczenie. Dlatego też pojawiają się wątpliwości, czy świadczenia z ustawy wypadkowej przysługują z tytułu ubezpieczenia wypadkowego (jak wynika z brzmienia nazwy tej ustawy), czy z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (jak stanowi art. 6 ustawy wypadkowej). W tej sytuacji bardziej poprawne jest przyjęcie, iż jednorazowe odszkodowanie przysługuje z tytułu ubezpieczenia, a nie z tytułu wypadku przy pracy, co sugeruje, że ubezpieczony ma prawo do jednorazowego odszkodowania, jeżeli podlega obowiązkowi ubezpieczenia wypadkowego¹⁴. Na tle tych uwag należy stwierdzić, że prawo do jednorazowego odszkodowania wynika ze stosunku ubezpieczenia społecznego. Wystąpienie wypadku przy pracy lub choroby zawodowej należy traktować jako ryzyko ubezpieczeniowe, na wypadek którego gwarantowane są określone świadczenia. Przedmiotem ochrony ubezpieczeniowej jest wystąpienie potrzeby, która ma być zaspokojona w drodze przyznania świadczenia ubezpieczonemu.

Wystąpienie wypadku przy pracy lub choroby zawodowej jest związane ze świadczeniem pracy, więc mają one miejsce w okresie zatrudnienia bądź wykonywania innego rodzaju działalności objętej ubezpieczeniem, który pokrywa się z okresem ubezpieczenia wypadkowego. Wyjątkiem są jednak niektóre choroby zawodowe, gdyż ich objawy chorobowe mogą pojawić się dopiero w jakiś czas po zakończeniu zatrudnienia, wówczas ich rozpoznanie możliwe jest w odpowiednich okresach wymienionych w tabeli stanowiącej załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 lipca 2009 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz. U. Nr 105, poz. 869).

¹⁴ Tak też twierdzi J. Jończyk, *Ubezpieczenie wypadkowe*, PiP 2003, z. 6, s. 3 i 11. Według niego, świadczenia z ustawy wypadkowej przysługują z tytułu ubezpieczenia wypadkowego.

W związku z tym, że świadczenie przysługuje „ubezpieczonemu” (renciście) lub członkom jego rodziny, powstaje pytanie, czy wymogiem jest, aby w momencie przyznania jednorazowego odszkodowania osoba uprawniona podlegała ubezpieczeniu wypadkowemu. W sposób szczególny może to dotyczyć chorób zawodowych, które mogą być rozpoznane po zakończeniu zatrudnienia, co w rezultacie doprowadziłoby do uniemożliwienia nabycia prawa do jednorazowego odszkodowania. Wskazana interpretacja zawęziłaby jednak krąg osób uprawnionych do świadczeń wypadkowych, dlatego też pojęcie ubezpieczonego należy rozumieć w ten sposób, że chodzi o osobę, która podlegała ubezpieczeniu wypadkowemu w okresie powstania wypadku przy pracy lub wystąpienia narażenia zawodowego. Dlatego też jednorazowe odszkodowanie może zostać przyznane po ustaniu ubezpieczenia wypadkowego, jeżeli z takim wnioskiem wystąpi uprawniony.

Jednorazowe odszkodowanie jest rodzajem świadczenia przysługującego z ubezpieczenia wypadkowego. Termin „świadczenie” jest pojęciem wieloznacznym. W nauce prawa cywilnego świadczeniem jest przede wszystkim zachowanie się dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i polegające na zadośćuczynieniu odpowiadającemu interesowi wierzyciela, które ma najczęściej wartość majątkową. Świadczenie uznaje się za jednorazowe, gdy jego spełnienie wymaga w zasadzie jednorazowego zachowania się dłużnika¹⁵. Świadczenie w ubezpieczeniu społecznym przedstawia określoną wartość majątkową. Jego przyznanie jest uzależnione od stwierdzenia ustawowych warunków w drodze decyzji ZUS, który ustala także jego wysokość na podstawie zasad określonych w ustawie wypadkowej. Następnie ZUS jest zobowiązany z urzędu do wypłaty jednorazowego odszkodowania w ciągu 30 dni od dnia wydania decyzji (art. 15 ust. 3 ustawy wypadkowej).

4. Pojęcie odszkodowania według prawa cywilnego

Z tego względu, że ustawodawca określa mianem „odszkodowania” świadczenie będące przedmiotem rozważań, istotne jest określenie cech charakteryzujących pojęcie odszkodowania. Trudność w jego ustaleniu

¹⁵ Z. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 72 i 76.

polega na tym, że termin „odszkodowanie” nie jest definiowany w sposób normatywny, ponadto występuje on w różnych gałęziach prawa i może mieć w nich odmienne znaczenie. Odwołanie się w tym zakresie tylko do prawa cywilnego uzasadnione jest tym, że odszkodowanie cywilnoprawne przysługuje w związku z powstaniem szkody na osobie w postaci uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia bądź utraty życia, która jest przedmiotem kompensaty także odszkodowania wypadkowego. Ponieważ instytucja odszkodowania cywilnoprawnego ma złożony charakter, poniższa analiza zostanie ograniczona do przedstawienia istotnych jego cech.

Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że przedmiotem odszkodowania cywilnoprawnego jest kompensata szkody na osobie, której nie da się określić i wycenić w pieniądzu. Wynagrodzenie szkody na osobie może być jedynie przybliżone, gdyż z powyższych względów trudno jest doprowadzić do całkowitego wyrównania uszczerbku na zdrowiu lub krzywdy albo uszczerbku wynikającego z pogorszenia sytuacji życiowej członków rodziny. Wobec tego ich wynagrodzenie jest możliwe tylko w sposób pośredni i przybliżony¹⁶.

Za istotną cechę charakteryzującą odszkodowanie uznać należy, że przysługuje ono w razie wystąpienia szkody. Jest ona pojęciem niejednoznacznym i nie ma legalnej definicji. O szkodzie można mówić wówczas, gdy uprawniony wbrew swej woli ponosi uszczerbek majątkowy lub niemajątkowy bez prawnego uzasadnienia¹⁷. Dopiero na gruncie poszczególnych unormowań pojęcie szkody nabiera konkretnego znaczenia. W prawie cywilnym pojęcie „szkoda” wywołuje wątpliwości dotyczące tego, czy szkoda obejmuje uszczerbek majątkowy, czy również uszczerbek niemajątkowy. Przyjmuje się jednak, że jeżeli termin „szkoda” występuje bez dodatkowych określeń, to odnosi się on do obu rodzajów uszczerbków – majątkowych i niemajątkowych¹⁸. Wątpliwości istniały w zakresie określania mianem „odszkodowania” roszczenia z art. 445 § 1 k.c. Nie są już jednak one podzielane, gdyż zadośćuczynienie pieniężne uznaje się za swoisty rodzaj

¹⁶ Zob. Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową*, Poznań 1956, s. 190.

¹⁷ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 364; A. Sinkiewicz, *Pojęcie i rodzaje szkody w polskim prawie cywilnym*, Rejent 1998, nr 2, s. 61 i n. Takie pojęcie szkody odpowiada jej potocznemu rozumieniu, zob. *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, s. 413–414.

¹⁸ A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną naruszeniem dobra osobistego. Geneza, charakterystyka i ocena obowiązującej regulacji* (w:) *Od odpowiedzialności cywilnej. Księga pamiątkowa ku czci prof. A. Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Kraków 2004, s. 234.